

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
BÖLÜMÜ**

mm

**Prof. Dr. Mine MENGİ Adına
TÜRKOLOJİ SEMPOZYUMU (20-22 Ekim 2011)
BİLDİRİLERİ**

ADANA-2012

3. TÜRK HALK EDEBİYATI ALANINDA SUNULAN BİLDİRİLER

ÂŞIK ERZURUMLU EMRÂH İLE DÎVÂN ŞÂİRİ KASTAMONULU FERÎDE HANIM'IN ŞİİR SOHBETLERİ

Doç. Dr. Eyüp AKMAN
Kastamonu Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
eakman@kastamonu.edu.tr

ÖZET: Âşık Erzurumlu Emrah'ın erken yaşlarda memleketi Erzurum'dan ayrılıp Anadolu'nun çeşitli yerlerini mesken tuttuğu malumumuzdur. Emrah'ın uzun süre kaldığı, hatta evlendiği şehirlerden biri de Kastamonu'dur. Kastamonu'da bulunduğu yıllarda Emrah; daha genç yaşında Fatin Tezkiresi'nde yer bulan Kastamonulu şaire Feride Hanım ile şiir sohbetlerinde bulunmuştur. Bu bildirimizde biri divan diğeri halk şairi olan bu iki şahsiyet üzerinde durulacak ve birbirlerinin şiirlerine yazdıkları nazireler ele alınacak ve dönemleri hakkında kısaca bilgi verilecektir

Anahtar Kelimeler: Âşık Erzurumlu Emrah, Kastamonulu Feride Hanım, nazire.

ABSTRACT: It is known that Aşık Emrah of Erzurum left Erzurum, his homeland, in his early ages , and that he settled in different parts of Anatolia. Kastamonu is one of those cities where Emrah resided for a long time, and where he even got married. During the years when he resided in Kastamonu, Emrah had talks on poetry with Feride Hanım of Kastamonu, a woman poet who was included in Fatin Tezkiresi (collection of biographies) in a young age. In this Paper, the main focus will be on these two figures, one of whom is a divan poet (poet of the ottoman court) and the other is a folk poet, and on the imitative poems (nazire) that they wrote for eachother's poems. The Paper will provide some brief information about these poets' time as well.

Key Words: Âşık Erzurumlu Emrah, Kastamonulu Feride Hanım, poem.

Bu bildirimizde biri halk, diğeri dîvân şâiri olan ve yolları Kastamonu'da kesişen iki şâirden söz edeceğiz. Bunlardan ilki XIX. yüzyıl dîvân şâirlerinden olan Baharzâde Ferîde Hanım, diğeri yine aynı yüzyıl halk şâirlerinden olan Erzurumlu Emrah'tır.

Bilindiği gibi Kastamonu, Selçuklulardan beri ilim ve kültür merkezidir. Yörenin ilim ve kültür alanında öncü olması Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde de devam etmiştir. Hatta 80 civarında şâir yetiştirilmesiyle Osmanlı coğrafyası içinde haklı bir şöhrete kavuşmuştur. Bu şâirler arasından ikisi kadın şâirdir. Bunlardan biri Fatih

zamanında yetişmiş olan Zeynep Hanım, diğeri de biraz sonra üzerinde duracağımız Ferîde Hanım'dır (Yazar, 2005: 264).

Ferîde Hanım¹ 1837 yılında Kastamonu'da doğmuş ve 1903 yılında aynı şehirde vefat etmiştir. Baharzâde Hamâmî Mehmed Râşid Efendi'nin kızıdır. Babası edebiyata uzak birisi değildir. Müderris, şâir aynı zamanda hattattır. Böylesine yüksek ilme ve tahsile sahip olan bir babanın kızı olma şansına sahip olan Ferîde Hanım, bu şansını iyi değerlendirmiştir. İlk eğitimini babasından almış, Kur'an'ı öğrenip yedi yaşında hâfiz olmuştur. Daha sonra Arapça ve Farsça öğrenmiş, hat sanatıyla da meşgul olmuştur.

Babasının şâir olmasından dolayı şiire ilgi gösteren Ferîde'ye annesi karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Ferîde Hanım şu mısraları söyler:

*“Duhterine böyle ider mi mâderi söyle bana
Görmedim billah cihânda böyle bir âzâr ana”* (Çağlayan, 2006: 3)

Bu manzûmeyi yazdığında henüz altı yaşındadır Ferîde. Daha sonra şiire olan ilgi ve merakı gittikçe artar ve babasının şiirlerine nazîreler yazar.

Ferîde Hanım 16 yaşında Ali Raif Efendi ile evlenir ve İstanbul'a giderler. 1274/1858 yılında eşinin rahatsızlığı sebebiyle tekrar Kastamonu'ya dönerler. İstanbul'da bulunduğu yıllarda şiir çalışmalarını sürdüren Ferîde Hanım'ın ünü duyulmaya başlamıştır. Fatin Tezkiresi'nde kendinden bahsedildiği ve bir gazelinin orada yer aldığı sırada henüz 18 yaşındadır. Sözü geçen gazelin matla beyti şöyledir:

*“Fikr idüp baht-ı siyâhım katı yandım bu gice
Cevr ü cânân ile cânımdan usandım bu gice”* (Çağlayan, 2006: 121)

Şiir konularını genellikle acı dolu hayatından kesitler oluşturur. Devlet büyükleri için yazdığı şiirlerle birlikte yörenin ileri gelenlerinin ölümü için yazmış olduğu tarihler de dikkat çekicidir. Genç yaşlarında Halvetiliğin Şâbâniye koluna intisap etmiş ve Şeyh Şâbân-ı Veli için medhiyeler yazmıştır.

Ferîde Hanım, şiirlerinde başta Kastamonu kültürü olmak üzere halk kültürü unsurlarına bolca yer vermiştir (Akman, 2006).

Ferîde Hanım yaşadığı dönemde Kastamonu'da bulunan ve zaman zaman Kastamonu'ya uğrayan şâirlerle de şiir sohbetlerinde bulunmuştur. Bunlar genellikle Kastamonu Valilerinin hanımlarıdır. Özellikle Vali Sırrı Paşa'nın hanımı şâire Leyla Hanım ile epeyce şiir sohbetinde bulunmuşlar ve birbirlerin şiirlerine nazîreler yazmışlardır.

Ferîde Hanım'ın nazire yazdığı ve şiir sohbetinde bulunduğu bir halk şâirimiz de Erzurumlu Emrah'tır.

Âşık Erzurumlu Emrah'ın tam olarak doğum tarihi bilinmemektedir. Fakat 18. asrın sonlarında doğduğu tahmin edilmektedir. Ölüm tarihi olarak da araştırmacılar 1277/1861 yılını göstermektedirler (Akman, 2010: 7).

¹Ferîde Hanım hakkındaki bilgileri, Bünyamin Çağlayan'ın hazırladığı *Ferîde Hanım Dîvânı* adlı eserden aldık.

Emrâh genç yaşlarında memleketi olan Erzurum'dan ayrılmış, sazı omzunda Anadolu'nun pek çok diyarını dolaşmıştır. Buralar Trabzon², Sivas, Konya, Tokat, Kastamonu, Çankırı ve Orta Anadolu'nun bazı kasabalarıdır. İşte Emrâh'ın yolunun düştüğü şehirlerden biri de Kastamonu'dur.

Emrâh'ın Kastamonu'ya geldiği, burada belli bir süre kaldığı hatta evlendiği gibi bilgiler Emrâh ile ilgili yapılmış çalışmalarda bir cümlelik bilgi halinde yer almış, Emrâh'ın Kastamonu yılları tam olarak aydınlatılamamıştı. Geçen yıl elimize iki yazma eser geçti. Bunlardan birincisi tamamen Emrâh'ın şiirlerine hasr edilmiş mürettep dîvân şeklinde bir defterdi. Diğer defterde ise Emrâh'tan başka pek çok halk şâirinin şiirleri bulunuyordu. Bunun üzerine biz de Emrâh'ın Kastamonu yılları üzerine bir araştırma yaptık ve bunu kitap olarak yayımladık (Akman, 2010). Aşağıda vereceğimiz bilgiler bu kitaptan nakledilecektir.

On dokuzuncu asır halk şâirlerinin çoğu klasik edebiyata özenmiş ve klasik tarzda şiirler yazmışlardır. Bu özentiyi Erzurumlu Emrâh da kapılmış ve pek çok şiirini aruz vezniyle, klasik edebiyatın mazmunları ve tasavvuf ıstılahlarına bolca yer vererek söylemiştir. Bu tarz şiirlerinde zaman zaman başarılı olsa da asıl şöhretini hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerinde bulmuştur. Bu konuda Köprülü şöyle der: "Emrâh saz şâirleri arasında klasik edebiyatımızı en iyi bilenlerden biridir. Eserlerinde, başta Fuzuli olmak üzere, Nedim'in Baki'nin hatta bazı parçalarında Şah İsmail Safavi'nin, Ahmed Da'î'nin tesirlerini görmek bile kabildir." (Köprülü, 1929: 15).

Emrâh da zamanının diğer şâirleri gibi bir tarikata intisabı gerekli görmüş ve Halidiye tarikatına intisap etmiştir.³

Gelelim Emrâh'ın Kastamonu yıllarına. Emrâh'ın Kastamonu'ya ilk defa ne zaman gelmiştir bilemiyoruz. Fakat elimizdeki vesika ve şiirlerden hareketle bazı tarihler elde edebilmekteyiz. Emrâh'ın, Kastamonulu şâire Ferîde Hanımla karşılıklı şiirler söylediği malumumuzdur. Ferîde Hanım 1253/1837 doğumludur. Bu tarih, Emrâh'ın Erzurum'dan ayrılış tarihidir aynı zamanda. Ferîde Hanım, evlendiği 1268/1852 yılına kadar Kastamonu'da kalmıştır. Buna göre Emrâh'ın Kastamonu'ya ilk geliş tarihi 1852'den önce aranmalıdır.

Bizde mevcut olan bir defterdeki bir şiirin sonunda 1259/1843 tarihinin kaydedildiğini görüyoruz. Şiir şudur:

*Zâhidlerin bed nazarı 'uşşâkın
Sazında sözünde gündün gecede
Gerçek erleridir anlar âfâkın
Anların gözleri bir muğ-beçede*

Sevindirdim o gün hep ihvânımı

²Emrah'ın Trabzon'da bulunduğu yıllara ait bilgi almak için bkz. Duman, 2011: 305-308.

³Emrâh'ın Nakşibendî tarikatına süluk ettiğini yazan kaynaklar da vardır (Fındıkoğlu 1927: 71).

Emrâh gibi bir sahib-i 'irfân ele geçmez
Bir sencileyindir ki hizmetde merdîde

Ferîde Hanım Dîvânı'nda yukarıdaki şiirle kafiye benzerliği olan bir başka şiire daha rastlıyoruz. Ferîde Hanım bu şiiri Kastamonu'lu Tevfik Efendi⁵'nin bir gazeline nazire olarak yazmıştır. Şiirin başında "Şuarâ-yı Nev-Resîdegândan Kastamonu'lu Tevfik Efendi'nin Gazeline Nazire" yazmaktadır. Bu şiir şöyledir:

*Ey hüsn-i nâ-yâb ins ü perîde
Görmez misâlin hiç afrîde*

*Kıldım takaddüm rûz-ı elestd e
Seyyâr-ı aşkı kalmam geride*

...
*Tevfikâ mazhar eyler ise Mevla
Kâm âver eyler bu ahkarı da*

*Pîr-i hakikat himmet ederse
Halvetde vuslat bulur Ferîde* (Çağlayan, 2006: 118)

Bu şiirin makta beytini Ahmet Talat, Emrâh'ın Ferîde Hanımla müşaarelerine örnek olmak amacıyla kaydetmiştir (Onay, 1996:239). Ondan sonra yazılan kaynaklar da bu kısa bilgiyi aynen nakletmektedirler. Emrâh, kalenderi tarzında yazdığı şiirini Ferîde Hanımı övmek maksadıyla yazmıştır. Ferîde Hanım ise aynı uyaklı şiirini Tevfik Efendi'nin bir gazeline nazire olarak yazmıştır. Hal böyle olunca Emrâh'ın şiiri ile Ferîde Hanımın şiiri arasında kafiye benzerliğinin dışında –birbirlerine nazire olacak-bir ilişki yoktur. Zaten Emrâh'ın şiiri *Mef û lü/ Me fâ î lü/ Me fâ î lü/ Fe û lün* vezninde yazılmışken Ferîde Hanım'ın şiiri *Mef û lü/ Fa'lün/ Mef û lü/ Fa'lün* vezninde yazılmıştır.

Ferîde Hanım Dîvânı'nda ve Emrâh'ın şiirleri arasında "it" redifli ve dört "me fâ î lün" vezniyle yazılmış iki şiir vardır. Bu şiirlerin de birbirine nazire olması muhtemeldir. Ferîde Hanım Dîvânı'nda yer alan şiirin ilk ve son beyitleri şöyledir:

*Vücûdum nâr-ı aşkınla Yakup yâ Rab pür enver it
Sivâ hubbın çıkar yâ Rab gönülden keşf-i esrâr it*

...
*İçür aşkın şarâbindan Ferîde âcize yâ Rab
Geçir dünyâ ve ukbâdan ana sen aşkını yâr it* (Çağlayan 2006: 29).

Emrâh'ın şiiri ise kitabımızın 11. şiiri olup ilk ve son beyitleri şöyledir:

*İlâhî dilerim senden beni benden haberdâr it
Beni bu nevm-i gafletten basîretlerle bîdâr it*

...

⁵Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi 1290/1873 yılında Kastamonu'da doğmuş, 1313/1896'da vefat etmiştir. Tevfik Efendi âlim ve şâir bir zattır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Abdülkadiroğlu, 1997: 354).

*Fakîrin, kemterin, muhtaç-ı lutfun bîkes Emrâhî
Rızâ-yı pâkine mazhar kulub 'uşşâk-ı didâr it*

SONUÇ

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: On dokuzuncu yüzyıl Kastamonu'su bir ilim irfan merkezidir. Bu yüzyılda, Kastamonu'da güçlü şâir ve âşıklar yetiştiği gibi diğer bölgelerden gelen şâir ve âşıklar da muhakkak Kastamonu'ya uğrayarak şiir sohbetlerinde bulunmuşlardır. Bu bildirimizle, hem Emrah'ın Kastamonu yıllarını anlatmış ve hem de Kastamonulu divan şairi Feride Hanım'ı tekrar gündeme getirmiş olduk. Ayrıca halk ve dîvân şâirlerinin ne kadar iç içe oldukları ve her iki kesim edebiyatının birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılamayacağını Emrâh ve Feride Hanım örnekleriyle bir kez daha hatırlatmış olduk.

KAYNAKLAR

- Abdülkadiroğlu, A. (1997), *Kültürümüzden Esintiler*, Ankara.
- Akman, E. (2006), “*Kastamonulu Ferîde Hanım Dîvânı ve Dîvândaki Yerel Kültür Unsurları*”, Mütferrika, Kitabiyat Dergisi, S. 30.
- _____ (2010), *Kastamonu Kaynaklarında Erzurumlu Emrâh*, Ankara.
- Çağlayan, B. (2006), *Ferîde Hanım Dîvânı*, Ankara.
- Duman, M. (2011), “*Erzurumlu Emrâh Trabzon'a Geldi mi?*”, Trabzon Halk Kültürü, İstanbul.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1927), *Erzurum Şairleri*, İstanbul.
- Köprülü, F. (1929), *XIX uncu Asır Sazşâirlerinden Erzurumlu Emrâh*, İstanbul.
- Mehmet Abdülaziz, (1332), *Dîvân-ı Emrâh*, İstanbul.
- Onay, A.T. (1996), *Türk Halk Şiirinin Şekil ve Nev'i*, Hazırlayan: Cemal Kurnaz, Ankara.
- Şenel, S. (2007), *Kastamonu'da Âşık Fasılları I*, İstanbul.
- Yazar, İ. (2005), “*Kastamonulu Divan Edebiyatı Şairleri*”, İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri 18-20 Eylül 2003, Ankara.